

УДК 113+321.01+34.01

І.І. ЛІПІЧ

Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізується феномен екологічної культури з огляду на принцип діяльності, розкривається механізм формування та функціонування етичних імперативів в екологічній культурі особистості.

Ключові слова: екологічна діяльність, культура, екологічна культура, екологічна освіта.

Вступ

Екологічна проблема стала сьогодні глобальною проблемою людства, у зв'язку із чим набуває поширення поняття "екологічна культура". Екологічна культура стає важливим компонентом культурології. Перш за все вона передбачає розглянути на соціально-філософському та конкретно-науковому рівнях проблему раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища. Очевидним є те, що вона не може бути вирішена без світоглядного контексту, без формування екологічної свідомості, екологічної культури, моральних основ природотворчої та природоохоронної діяльності. У цьому аспекті вихідним є розуміння культури як процесу діяльності та її продуктів, що характеризує людину як розумну, свободну (вільну) та морально відповідальну істоту. Культура охоплює всю сферу суспільної діяльності людини, включаючи як її матеріальні, так і ідеальні (духовні) форми. Як зазначається в Документі «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні», підготовленому в рамках проекту ПРООН/ГЕФ (2007 р.), аналіз екологічних негараздів світу, підготовлений провідними науковцями, показав, що однією з головних причин невиконання завдань «Порядку денного на XXI століття» міжнародною спільнотою є тотальний низький рівень екологічної культури і свідомості, а також недостатня увага урядів країн до розвитку фундаментальної екологічної науки. Тому серед екологічних пріоритетів на XXI ст. особливу увагу приділено освіті в інтересах еколого-збалансованого розвитку, всебічному розвитку екологічної освіти, культури і науки як основного компонента еколого-безпечного поступу людства. Нині екологічна освіта і наука є одним із головних важелів еколого-збалансованого розвитку, інструментом екологізації людської діяльності та вдосконалення виробництва й природокористування з урахуванням можливостей біосфери. Фахівці-екологи мають очолити інноваційний процес формування нової парадигми сучасної культури, сформувати нову систему освіти для гармонійного, еколого-збалансованого розвитку [4, с.119].

Мета статті: дослідити екологічну діяльність у якості соціального явища, що відображає систему багатоаспектних стосунків суспільства і природи; виявити методологічний та світоглядний сенс еколого-пізнавальної діяльності як прояву екологічної культури; розкрити механізм формування та функціонування етичних імперативів в екологічній культурі особистості.

Обґрунтування проблеми

Зростання ролі екологічного фактору в культурі суспільства – явище об'єктивне в силу того, що природа виступає натуральною передумовою людської культури. У філософських дослідженнях Р. Гарковенко, Е. Гірусова, А. Горелова, Л. Когана, Д. Ліхачова, Е. Маркаряна, Л. Сидоренко та ін. екологічна культура представлена як цілісне утворення суспільно-історичної практики. Об'єктивні та суб'єктивні підвалини феномена екологічної культури, її світоглядний та практичний потенціал, проблеми екологічної освіти та екологічного виховання досліджуються в працях Т. Гардашук, Ф. Гіренка, М. Кисельова, В. Крисаченко, М. Галєєвої, Е. Плеханова, М. Тарасенко, М. Хроменкова та ін. Ціннісні та етичні аспекти системи „природа-суспільство” стали предметом досліджень В. Гесле, Г.

Йонаса, В. Кутирєва, М. Моїсєєва, А. Печчеї, В. Поттера, І. Фролова, А. Швейцера, Б. Юдіна, та інших. Філософський аспект аналізу сучасної екологічної ситуації може бути представлений у ході розгляду традиційної опозиції двох альтернативних підходів: утилітарного та ціннісно-нормативного. Саме на цьому ґрунті відбувається нині драматичне протистояння, матеріального і духовного, екологічного й економічного, прагматичного і морального, належного і дійсного. Тут ми безпосередньо виходимо на складні проблеми екологічної компетентності та екологічної культури нашого сучасника. Уточнення семантики поняття “екологічна культура” сьогодні потребує соціально-філософського аналізу на трьох рівнях: загальнолюдському (при вирішенні глобальних проблем), конкретно-історичному – у сучасному суспільстві (при формуванні нового бачення і практичного вирішення екологічних задач), індивідуальному (при формуванні системи екологічного виховання та належної екологічної компетентності). Структуроутворюючі підвалини створення екологічної культури, як продукту відносно самостійного виду матеріально-практичної та духовно-моральної активності людей в освоєнні природи, слід вбачати в самій людській діяльності. Критерієм її виділення має бути орієнтованість людини і суспільства на переосмислення складних реалій соціоприродної дійсності на тлі яких відбувається розвиток цивілізації. Специфіка функціонування екологічної діяльності обумовлена тим, що вона пронизує всі компоненти культури й направлена на гармонізацію взаємодії між суспільством і природою.

У сучасній літературі набула поширення думка, що суттєвою характеристикою культури є рівень оволодіння людиною силами природи, глибина знань про природу і суспільство, ступінь досконалості матеріальної й духовної діяльності. У такому розумінні культурою є все те, що створено людиною на відміну від безпосередньо даного природою. В цьому багатоликому процесі створення матеріальних і духовних цінностей людина розвиває свої сутнісні сили. Культура виступає загальною, і водночас, специфічною характеристикою людської діяльності, яка не тільки перетворює оточуючий світ, але і призводить до певних змін у життєдіяльності людини та суспільства. "До класу явищ культури, - на думку Е. Маркаряна, - належать особливі, надбіологічні, випрацювані в процесі генези і подальшого розвитку суспільного життя людей засоби, що забезпечують здійснення їх активності в різних сферах життєдіяльності." Наголошується, що бути ефективним засобом діяльності людей і є фундаментальною властивістю культури. Саме виокремлення цієї властивості дозволяє розглядати культуру в самому широкому аспекті - як загальну (атрибутивну) ознаку будь-якого суспільства незалежно від рівня його розвитку [5, с.86]. Прикметним є те, що культура не виступає особливою сферою життя суспільства, подібно економічній, політичній, релігійній тощо. Разом з тим культура – це процес, шлях який „історично зроблений людством з моменту його виникнення й основний результат, висновок з цього шляху” [5,с.17]. Отже, культура є специфічним засобом організації і розвитку людської життєдіяльності, зафіксованим у продуктах матеріальної й духовної діяльності, у широкому спектрі відносин людей до природи, суспільства і до самих себе. Специфіка діяльнісного підходу до природи слушно вбачається в об’єктивній діалектиці природного і соціального. В такому контексті сутність феномена культури полягає в тому, що вона є об’єктивним продуктом взаємодії природи та людини. Саме тлумачення феномену культури як продукту взаємовідносин суспільства і природи, як “природно суспільного творення” (Е. Маркарян) є підставою для формування нового напрямку - культурної екології, або екологічної культури (Дж. Стюарт, Е. Маркарян, Д. Ліхачов, В. Бромлей та ін). Прикметним є те, що тут також не існує єдиної думки. Так Д. Ліхачов акцентує увагу на необхідність створення екологічної культури і трактує її переважно як охорону пам’яток культури. “Екологію не можна обмежувати, - пише він, - лише задачами збереження природного біологічного середовища. Для життя людини не менш важливим є середовище, створене культурою її предків і нею самою. Збереження культурного середовища – задача не менш суттєва, ніж збереження оточуючого середовища. Якщо природа необхідна людині для її біологічного життя, то культурне середовище настільки ж необхідне для її духовного, морального життя, для її

прив'язаності до рідних місць, для її моральної самодисципліни і соціальності. А крім цього питання про моральну екологію не тільки не вивчається, воно навіть не поставлено нашою наукою як дещо ціле й життєво важливе для людини" [3,50]. Важко не погодитись із цією глибокою, наповненою гуманістичним змістом думкою. Однак тут недопустиме протиставлення екології як охорони природного середовища й екології як охорони середовища культурного. Так, він вважає, що втрати до відомих меж в природному оточенні легше поновити, ніж пам'ятники культури, так як природа володіє здатністю до поновлення порушеної людиною рівноваги. Втрата ж пам'ятників культури принципово не поновлювана [3, с. 67]. Відомий натураліст Б. Гржимек, навпаки, вважав, що жива природа являє собою не меншу культурну цінність для людства, ніж старовинні церкви, грецькі скульптури та єгипетські піраміди. Тварини вмирають назавсім, і "ніяким археологам вже не вдасться з плином декількох століть викопати їх знову лопатою з під землі" [1, с.161]. Розгляд культурологічних і екологічних проблем як споріднених, із врахуванням їх взаємозв'язку і взаємовпливу, видається продуктивним для адекватного усвідомлення сучасних екологічних реалій; він вносить багато суттєвих уточнень в уявлення про таке складне і багатоаспектне явище, як культура, що вступила в екологічний етап свого розвитку. Сьогодні екологічна компетентність стає без сумніву обов'язковою ознакою загальнолюдської культури. Людське ставлення до природного оточення передбачає не лише раціональне використання сил і ресурсів природи, але й відповідальність за самі віддалені результати цього використання. "Культура, - пише М.Ф.Тарасенко, - це не тільки показник універсальності і свободи людини, але в рівній мірі є показником її відповідальності перед світом. Причому в тенденції закономірність така: чим більше людська діяльність стає універсальною й вільною, тим більше зростає відповідальність людини перед природою як ойкуменою людської культури" [8,с.69]. Для того, щоб відповідально і свідомо взаємодіяти з природою у всіх сферах людської діяльності, необхідно досконально знати основні закономірності функціонування біосфери і знання ці об'єктивно використовувати в процесі виховання у підростаючого покоління так необхідної зараз екологічної культури.

Сучасна екологічна ситуація спровокувала багато проблем у тому числі і моральних, які концентрують аксіологічний підхід до аналізу екологічної культури особистості. Умови нової аксіологічної перспективи – зменшення споживацького відношення до природи в прогресивних соціальних системах, ціннісна наповненість соціально-природних зв'язків тощо. Сьогодні екологічні принципи активно систематизуються в процесі створення різноманітних "екологічних кодексів" та "маніфестів". Так, зокрема, М. Реймерс у своєму "Екологічному Маніфесті" зазначав: "Ми "покращуємо" природу, забуваючи, що самі потребуємо покращення". Люди зобов'язані знати правду про стан свого власного "вічного будинку". Його збереження в їх інтересах. А тому: саме незначне відхилення має бути відомо для всіх; навіть небезпечне для небагатьох потребує пильної уваги; те, що приносить шкоду сотням, варте засудження; те, що загрожує тисячам, вимагає припинення; те, що тривожить мільйони, має бути знищено; те, що загрожує світу і планеті, є поза законом [6,с.359-363]. Звичайно, екологічні кодекси, як і будь-які інші, не є панацеєю в тому плані, що дійсність набагато складніша від навіть ретельно розроблених і теоретично верифікованих уявлень про неї. Але звертання до них, як засобів екологічного регулювання є корисним для систематизації еколого-культурної спадщини, конкретизації співвідношення загального і конкретного в екологічній культурі, ієрархізації принципів і нормативів історичного та сучасного ставлення людини до природи.

Висновки

Природа є джерелом і духовного розвитку особистості; чим різноманітніше природне середовище оточує людину, тим, як правило, є вищим потенціал творчих сил і здібностей людини. З ростом цінностей людського буття виростає цінність оточуючого світу як умови і можливості реалізації перспективної соціальної програми. Актуально в цьому плані звучить думка Ф. Сен-Марка: "Очевидно, що природа може морально збагатити цілий народ. Безкорисність, відданість, самовіддача, радість, піднесене відчуття історії, безперервне й

послідовне творення, розквіт винахідництва і відродження традицій – все це підвищує людину; все це - дар природи" [7, с.350]. У сучасній філософській думці теза про самоцінність природи знаходить все більше прибічників. Стає очевидним, що феномен екологічної культури не обмежується усвідомленням важливості лише охорони природи. Вона вимагає ставитися до природи як до самоцінності, утверджує її як джерело прекрасного та духовного, тому що об'єкти природи мають не лише утилітарне значення, але і володіють цінністю самі по собі. Отже, екологічна діяльність являє собою таку екологічно направлену активність, яка є здатною до кардинального вдосконалення і якісної зміни екологічних програм, до постійного перепрограмування всіх видів людської діяльності, направлених на духовно-практичне освоєння оточуючого середовища. Екологічна культура у даному випадку виступає тим універсальним, адаптивним і оптимізаційним механізмом людського суспільства, завдяки якому і є можливим коеволюційний процес, направлений, в кінцевому своєму результаті, на досягнення гармонійної взаємодії в системі "суспільство-природа".

Перспективи подальших наукових досліджень - аналіз соціальної функції культури в процесі оптимізації людської діяльності, спрямованої на духовно-практичне освоєння екологічних систем і біосфери в цілому, з метою гармонізації взаємодії в системі „суспільство-біосфера”.

Список використаної літератури

1. Горизонты экологического знания: [отв. ред. И.Т.Фролов]. - М.: Наука, 1986. - 204с.
2. Кисельов Н.Н. Мировоззрение и экология / Николай Николаевич Киселев. – К.: Наукова думка, 1990. – 216 с.
3. Лихачев Д.С. Прошлое – будущему. Статьи и очерки / Дмитрий Сергеевич Лихачев. – Л.: Наука, 1985. - 575 с.
4. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. - К.: Компанія ВАІТЕ, 2007. - 184 с.
5. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука /Эдуард Саркисович Маркарян. - М.: Наука, 1983. – 354 с.
6. Реймерс Н.Ф. Экология. Теория, законы, правила, принципы и гипотезы /Николай Федорович Реймерс. – М.: Наука, 1994. – 367 с.
7. Сен-Марк Ф. Социализация природы / Фрол Сен-Марк. - М.: Наука, 1977. - 350 с.
8. Тарасенко Н.Ф. Природа, технология, культура /Николай Федосеевич Тарасенко. – К.: Наукова думка, 1985.- 369 с.

И.И.ЛИПИЧ

Бердянский государственный педагогический университет, Бердянск

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Анализируется феномен экологической культуры с позиций принципа деятельности, раскрывается механизм формирования и функционирования этических императивов в экологической культуре личности.

Ключевые слова: экологическая деятельность, культура, экологическая культура, экологическое образование.

I.Lipich

Berdyansk state pedagogical university, Berdyansk

SOCIAL CULTURE DIMENSIONS OF ECOLOGY ACTIVITY

The article examines the phenomenon of the ecological culture through the principle of activity, reveals the mechanism of the formation and functioning of ethical imperatives in ecological culture.

Key words: ecology activity, culture, ecology culture, ecology education.

Стаття надійшла до редакції 25.02.11р